

انسداد سیاسی؛

علت اصلی انقلاب ۵۷

کوروش احمدی

دیپلمات پیشین

هفته گذشته چهل‌وهفتمین سالگرد پیروزی انقلابی بود که حیات سیاسی ایران را به‌گونه‌ای ریشه‌ای دگرگون کرد. در مورد علت گرایش گسترده مردمی به این انقلاب و پیروزی نسبتا سریع و آسان آن، طی ۴۷ سال گذشته بسیار گفته و نوشته شده است. به باور نگارنده، انسداد سیاسی علت اصلی وقوع آن انقلاب بود. انسداد سیاسی در دوره پهلوی به‌صورتی بود که عملا همه مجاری قانونی و مسالمت‌آمیز برای مشارکت مؤثر، رقابت سیاسی واقعی و نهایتا چرخش نخبگان سیاسی در جامعه بسته شده بود. تمرکز قدرت سیاسی با تمرکز قدرت اقتصادی در دست عده‌ای معدود همراه و موجب گسترش فساد شد و این دو یکدیگر را به‌طور متقابل تقویت کردند. در آن جامعه نهادهای انتخابی مانند مجلس و شوراها شکلی فرمایشی یافتند، دستگاه قضائی فاقد استقلال بود، بوروکراسی به جای اینکه بر منافع ملی متمرکز باشد، در خدمت یک فرد بود، جایی برای جامعه مدنی و رسانه‌های مستقل و سیاستمداران مستقل و صاحب‌رای وجود نداشت و سیاست‌های اشتباه عرصه را بر بخش خصوصی در اقتصاد نیز تنگ کرد. در نتیجه، با وجود انسداد سیاسی هرگونه امکانی برای اصلاح تدریجی و معنادار نظام سیاسی از درون از بین رفت و فکر فشار اجتماعی، انقلاب و فروپاشی قوت گرفت.

به لحاظ تاریخی و نظری و بر مبنای داده‌های علوم سیاسی می‌دانیم که قدرت سیاسی میل نیرومندی به تمرکز فزاینده دارد. نظام‌های جایگزین یک نظام بسته نیز در اغلب موارد به‌خاطر میل به تمرکز قدرت جامعه را با همان مشکل سابق مواجه می‌کنند. حتی در مواردی دموکراسی‌ها نیز از عوارض میل به تمرکز قدرت مصون نیستند. آنچه بسیاری از این دموکراسی‌ها را در ۳۰۰۲۰۰ سال گذشته از این شر مصون نگه داشته و ثبات سیاسی را از طریق دست به دست شدن مسالمت‌آمیز قدرت فراهم کرده، وجود عناصری در این نظام‌هاست که امکان خوداصلاحی مستمر را می‌دهد. تجربه دولت پهلوی نشان داد که مهم‌ترین آفت انسداد سیاسی این است که سازوکارهایی که در شرایط عادی به نظام سیاسی امکان می‌دهند تا خود را اصلاح و به‌روز کند، حذف می‌شوند. در نتیجه، تمرکز قدرت در دست یک نفر یا جمعی محدود بدون مانع ادامه یافت و جامعه را به نقطه بحران رساند.

تجربه دوره پهلوی نشان داد که انسداد سیاسی شمشیری دودم است که می‌تواند تهدیدهای فوری را برای مدتی کاهش دهد و کاست بسته حکومتی را از طرق مختلف برای سال‌ها و ده‌ها سال در قدرت نگه دارد. کمالینکه دولت پهلوی ۵۵ سال دوام آورد، میراث دوام نظام‌های بسته معمولا به دو عامل بستگی دارد: یکی میزان کارآمدی آنها در تأمین معیشت مردم و دوم شرایط سیاسی-اجتماعی و سنت تاریخی هر جامعه. در مواردی که جامعه خصلت جنبشی دارد، امکان دوام نظام‌های بسته به‌نسبت کمتر است. هم‌زمان، در یک نظام سیاسی بسته مثل پهلوی امکان دریافت بازخورد از جامعه به حداقل می‌رسد و تضعیف مشروعیت با چنین شرایطی مواجه شد. پهلوی اول که طی دو سه سال اول بعد از رسیدن به سلطنت اجازه داد تا اقلیت کوچکی از نمایندگان مستقل در مجلس ششم حضور داشته باشند، از مجلس هفتم به بعد، مجلس را به‌طور کامل به نهادی فرمایشی تبدیل کرد، سیاستمداران توانمند و صاحب رای مانند تیمورتاش نیز از این تاریخ به بعد تدریجا حذف شدند. نهاد دولت به قول مخبرالسلطنه به مرتبه ماشین اضمای فرامین شاه فروکاسته شد و رئیس شهره‌رانی و رئیس ستاد ارتش عملا به شخص دوم و سوم کشور تبدیل شدند. نهایتا، به قول محمود فروغی (فرزند محمدعلی فروغی)، «در سال‌های آخر سلطنت رضاشاه داد با رزنش هم که می‌خواست صحبت کند باید ملاحظه می‌کرد. حالا دیگر پدر و فرزند و برادر و خواهر اینها که جای خود داشت. هیچ‌کس جرئت نمی‌کرد دیگر حرف بزند. واقعا که شدیدترین حکومت مطلقه‌ای بوده که می‌شد فکرش را بکنیم» (مباحثه، تاریخ شفاهی، دانشگاه هاروارد، صص ۱۶-۱۷).

میل به تمرکز قدرت در پهلوی دوم نیز از بعد از کودتای ۲۸ مرداد که به قول اخیر اولاف شولتس، صدرالعظم سابق آلمان، منشأ «تمامی مشکلات» است، سیر صعودی گرفت و به جایی رسید که حتی حزب‌های فرمایشی مردم و ایران نوین نیز تحمل نشدند و کار به حزب واحد کشید. در سال‌های پایانی پهلوی دوم، به‌دگمانی حتی به کارگزاران راه دول حکومت نیز کشیده شده بود. محمود طلوعی در کتاب «بازیگران عصر پهلوی» توضیح می‌دهد که چگونه ساواک حتی در اتاق کار هویدا نیز میکروفن کار گذاشته بود و همه مراجعان او از اینکه هویدا حتی در ملاقات‌های خصوصی نیز به‌شدت مدح شاه را می‌گفت، متعجب بودند (ص. ۵۱۳).

سه شنبه ۲۸ بهمن ۱۴۰۴	
۲۸ شعبان ۱۴۴۷	
۱۷ فوریه ۲۰۲۶	
سال بیست‌ودوم	
شماره ۵۳۲۹	
۳۰ هزار تومان	
۸ صفحه	

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

روزنامه شرق، ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

گزارش «شرق» از دیدار عراقچی و گروسی در آستانه مذاکرات ژنو

دیپلماسی به‌وقت ساعت سوئسی

گزارش تشریک را در صفحه ۲ بخوانید

گزارش میدانی «شرق» از برگزاری چهلم جان‌باختگان دی‌ماه در بهشت زهرا

داغ ۴۰ روزه

روایتی از دو جان‌باخته اتفاقات دی‌ماه در چهلمین روز از دست رفتن شان

رها و آرمین؛ ۴۰ روز بعد

این گزارش را در صفحات ۵ و ۶ بخوانید.عکس:نستون فرخ

یادداشت

از مطالبه تا سیاست‌گذاری؛ چرا صدای جامعه دیر شنیده می‌شود؟

به بهانه تأخیر در صدور گواهینامه موتور برای زنان

• غلبه رویکرد محافظه‌کارانه در سیاست‌گذاری: در بسیاری از نظام‌های سیاسی، به‌ویژه در شرایط فشارهای خارجی یا بحران‌های اقتصادی، تمایل به حفظ وضع موجود افزایش می‌یابد. تصمیم‌گیران برای پرهیز از ریسک، ترجیح می‌دهند تغییرات را به تعویق اندازند یا حداقلی اجرا کنند. این «سوگیری به سوی احتیاط» اگر چه ممکن است در کوتاه‌مدت ثبات‌آفرین به نظر برسد، در بلندمدت موجب انباشت مطالبات پاسخ‌نیافته می‌شود.

• بوروکراسی پیچیده و ناکارآمد: ساختار اداری پیچیده، تمرکزگرایی شدید، فقدان شفافیت در فرایندها و نبود نظام ارزیابی عملکرد، سبب می‌شود حتی تصمیمات اتخاذشده نیز در مرحله اجرا، با تأخیر یا اختلال مواجه شوند. در چنین شرایطی، فاصله زمانی میان مطالبه و نتیجه، نه لزوما ناشی از مخالفت سیاسی، بلکه محصول ناکارآمدی نهادی است.

• فاصله‌گفتگویی میان نخبگان و جامعه: گاه مسئله نه صرفا در سازوکار، بلکه در «تصور جهان» تصمیم‌گیران و بخش‌هایی از جامعه است. اگر نخبگان سیاسی، فرهنگی یا اداری در محیط‌هایی زیست کنند که از سبک زندگی و اولویت‌های نسل‌های جدید فاصله دارد، درک آنان از فوریت یا اهمیت برخی مطالبات متفاوت خواهد بود. این شکاف گفتگویی سبب می‌شود مطالبه‌ای که برای جامعه بدیهی است، برای سیاست‌گذار «مسئله درجه دوم» تلقی شود. • نبود سازوکارهای سنجش افکار عمومی: در بسیاری از کشورها، نظرسنجی‌های منظم، مطالعات افکار عمومی و گفت‌وگوهای ملی، مبنای تصمیم‌سازی هستند. اگر این سازوکارها ضعیف یا غیرشفاف باشند، برداشت از «نظر مردم» بیشتر بر مبنای گمانه‌زنی یا داده‌های غیررسمی خواهد بود. نتیجه، سیاست‌گذاری مبتنی بر حدس به جای شواهد است. • ملاحظات ایدئولوژیک یا حقوقی: در مواردی ممکن است مطالبه بخشی از جامعه با تفسیر رسمی از قانون اساسی، شرع یا اصول بنیادین نظام سیاسی در تعارض دیده شود. در این حالت، حتی اگر آن مطالبه گسترده باشد، نهاد تصمیم‌گیر خود را مقید به چارچوبی می‌داند که تغییر آن نیازمند فرایندهای دشوارتر است. این تعارض می‌تواند موجب تصویب قوانینی برخلاف مطالبه عمومی یا استمرار مقرراتی شود که اجرای کامل آنها با مقاومت اجتماعی روبه‌رو است.

ب. پیامدهای فاصله میان مطالبه و تصمیم برای نظم سیاسی و جامعه

• فرسایش سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی: اعتماد، مهم‌ترین سرمایه هر نظام سیاسی است. هنگامی که مردم احساس کنند صدایشان شنیده نمی‌شود یا وعده‌ها به نتیجه نمی‌رسد، اعتماد به کارآمدی و صداقت حاکمیت کاهش می‌یابد. این فرسایش تدریجی، مشارکت سیاسی را تضعیف می‌کند و فاصله دولت-ملت را افزایش می‌دهد. • گسترش ناآرامی مدنی و قانون‌گریزی: اگر قانونی برخلاف مطالبه گسترده اجتماعی باشد و اجرای آن با مقاومت عمومی مواجه شود، دو پیامد محتمل است: یا قانون به‌صورت گزینشی اجرا می‌شود یا شهروندان به‌طور گسترده آن را نادیده می‌گیرند. در هر دو حالت، «حاکمیت قانون» تضعیف می‌شود و هنجار قانون‌مداری آسیب می‌بیند. • انتقال مطالبات به خیابان به جای نهاد رسمی: در غیاب کانال‌های مؤثر انتقال پیام، اعتراض خیابانی به یکی از معدود ابزارهای ابراز نارضایتی تبدیل می‌شود. این امر هم هزینه‌های امنیتی و اجتماعی را افزایش می‌دهد و هم فضای گفت‌وگوی عقلانی را محدود می‌کند. • کاهش کارآمدی سیاست‌گذاری: تصمیم‌گیری در شرایط بی‌اعتمادی و فشار معمولا واکنشی و کوتاه‌مدت است. سیاست‌هایی که در فضای بحران اتخاذ می‌شوند، کمتر فرصت بررسی کارشناسی دارند و بیشتر معطوف به مهار فوری وضعیت هستند. این چرخه، کیفیت حکمرانی را کاهش می‌دهد. • آسیب به مشروعیت سیاسی: مشروعیت هر نظام سیاسی ترکیبی از قانونیت، کارآمدی و رضایت عمومی است. فاصله مداوم میان مطالبه و پاسخ، عنصر رضایت را تضعیف می‌کند و حتی اگر چارچوب قانونی برقرار باشد، احساس بی‌ثباتی در میان شهروندان گسترش می‌یابد. ج. راهکارهای اصلاح و کاهش شکاف میان مطالبه و تصمیم

• ایجاد و تقویت احزاب برنامه‌محور، تشکل‌های صنفی مستقل و سازمان‌های مردم‌نهاد، امکان انتقال ساختاریافته مطالبات را فراهم می‌کند. این نهادها می‌توانند مطالبات را پالایش، اولویت‌بندی و به زبان سیاست‌گذاری ترجمه کنند.